

Zasztowt, Leszek

Współczesne problemy amerykańskiej i brytyjskiej historiografii oświatowej

Rozprawy z Dziejów Oświaty 23, 205-217

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

LESZEK ZASZTOWT

WSPÓŁCZESNE PROBLEMY AMERYKAŃSKIEJ I BRYTYJSKIEJ HISTORIOGRAFII OŚWIATOWEJ

Rozwój zainteresowań historią kultury oraz dziejami społeczeństw spowodował znaczne rozszerzenie problematyki badawczej historii wychowania. Od momentu, gdy historycy zdecydowali się wejrzeć głębiej w istotę przemian i procesów społecznych, stało się oczywistym, że oświata, w jak najszerszym rozumieniu tego pojęcia, odgrywa tu podstawową rolę. Dawny spór: czy historię wychowania należy traktować jako dyscyplinę pomocniczą nauk pedagogicznych, czy też jako samodzielny dział historii, choć nie został rozstrzygnięty, zszedł na dalszy plan¹. Obecny rozwój badań w dziedzinie historii wychowania, szczególnie w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Francji, świadczy o tym, że dyscyplina ta jest jedną z prężnie rozwijających się dziedzin historii. Znaczny wpływ na współczesne tendencje w amerykańskiej i angielskiej historiografii oświatowej wywiera nadal pedagogika socjologiczna, przede wszystkim ten jej kierunek, który reprezentował John Dewey. W problematyce badawczej historii wychowania, głównie w Stanach Zjednoczonych, szeroko nawiązuje się też do pedagogiki kultury, do jej nurtu aksjologicznego. Szczególne miejsce zajmuje tu filozofia kultury i myśl pedagogiczna Wilhelma Diltheya. Wśród współczesnych historyków oświaty, na których prace duży wpływ ma pedagogika materializmu historycznego, czołowe miejsce zajmuje Brian Simon, brytyjski historyk wychowania o marksistowskiej orientacji metodologicznej.

Rozwój perspektyw badawczych historii oświaty opierając się na pedagogice kultury i historii kultury, a także pedagogice socjologicznej w poważnym stopniu wpłynął na poszerzenie definicji i zakresu zainteresowań historii wychowania. Zjawisko to uwidacznia się szczególnie w najnowszej historiografii amerykańskiej. Charakterystyczne — maksymalistyczne — stanowisko reprezentuje amerykański historyk starszego pokolenia William W. Brickmann. Historia wychowania jest wed-

¹ Z zagadnień metodologii historii wychowania, Łódź 1965, s. 8—9; K. Mrozowska, *Rola historii wychowania w kształceniu pedagogicznym*, „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych”, 1971, t. XII, s. 3—43.

ług niego jednym z działów historii, zajmującym się znaczącymi wydarzeniami i prądami umysłowymi przeszłości ze szczególnym zwróceniem uwagi na charakter tych formacji i wagę przekazywanych wydarzeń, idei i dokonań dla ludzi i społeczeństw wszystkich epok. W związku z tym historia wychowania zajmuje się nie tylko historią szkolnictwa, ale także wychowaniem w rodzinie, wychowaniem środowiskowym, kościelnym, różnymi formami oświaty pozaszkolnej oraz wszystkimi innymi zagadnieniami dotyczącymi wzajemnego wpływu ludzi na siebie². W zakresie zainteresowań historii wychowania wchodzi także wszelkie relacje, jakie funkcjonują pomiędzy szkołą a społeczeństwem. Wśród czynników, jakie wzajemnie oddziałują na szkołę, za najważniejsze uważa Brickmann sprawy ideologiczne, ekonomiczne, społeczne, kulturalne i religijne³. Nieuwzględnienie klasowego charakteru społeczeństwa jako podstawowego elementu w relacji pomiędzy szkołą a społeczeństwem sprawia, że to stanowisko Brickmanna musi być poddane krytyce. Sama jednak definicja historii wychowania i zakres jej zainteresowań jest w tym ujęciu interesujący.

Tendencja rozszerzenia pola badań jest dla współczesnej amerykańskiej i brytyjskiej historiografii oświatowej zjawiskiem charakterystycznym. Stanowisko zbliżone do poglądów Brickmanna zajmuje wielu historyków wychowania w Anglii i Stanach Zjednoczonych. Bernard Bailin nawiązując do pedagogiki kultury Wilhelma Diltheya uważa, że studia nad oświatą i wychowaniem w przeszłości powinny koncentrować się na całym procesie, poprzez który kultura przekazywana jest nowym pokoleniom⁴.

To maksymalistyczne stanowisko, mimo że odsłania interesujące perspektywy badawcze, wydaje się dosyć niejasne w teorii, jak i trudne do realizacji w praktyce. Od strony teoretycznej zakres historii wychowania pokrywałby się w poważnym stopniu z historią kultury. Poza tym wielość czynników, jakie wpływają na kształtowanie się kultury, jak i trudność określenia, jaka była owa „prawdziwa kultura”, „prawdziwe wychowanie”, nasuwają wiele wątpliwości. Historyk wychowania, stwierdza Lawrence Cremin, nigdy nie jest pewien, czy owe „prawdziwe wychowanie” (lub „prawdziwa kultura”) nie są zespołem intelektualnych, etycznych i estetycznych ideałów epoki, podczas gdy wiele czynników, które kształtowały rzeczywisty obraz dziejów, pozostaje w cieniu⁵.

² W. W. Brickmann, *Theoretical and critical perspectives on educational history*, „Paedagogica Historica”, 1978, t. XVIII, s. 44—45.

³ *Ibidem*, s. 45.

⁴ B. Bailin, *Education in forming of American society: needs and opportunities for study*, University of North Carolina Press and Oxford University Press, 1960, s. 14.

⁵ L. Cremin, *The wonderful world of Ellwood Patterson Cubberly: an essay on the historiography of American education*, New York 1965, s. 43—45, 74—75.

W początkach lat sześćdziesiątych po raz pierwszy zajęto się historią wychowania w rodzinie, zagadnieniami wychowania młodzieży i okresem dzieciństwa, pod kątem rodziny i relacji rodzice — dziecko. Przełomowym momentem była tu praca Philippe Ariés'a *L'enfant et la vie famille sous l'Ancien Régime*, wydana w 1960 r.⁶ Od chwili ukazania się tej pracy zainteresowanie historią wychowania w rodzinie znacznie wzrosło. Ariés opierając się przede wszystkim na źródłach demograficznych przedstawił okres dzieciństwa i młodości w całym zróżnicowaniu jego form społecznych. Podstawowym pytaniem, na jakie stara się odpowiedzieć w swojej książce, jest, w jaki sposób doszło do wzrostu znaczenia rodziny i jej roli w wychowaniu młodego pokolenia, a także jak przebiegała ewolucja poglądów dotyczących okresu dzieciństwa.

Na ogromny sukces książki niebagatelny wpływ miała konkluzja z niej wynikająca, że rodzina nigdy dotąd w historii nie odgrywała takiej roli jako podstawowa instytucja społeczna, jak to ma miejsce dzisiaj⁷.

Na rozwój badań nad historią wychowania w rodzinie duży wpływ miała psychoanalityczna teoria osobowości. Zarówno praca Philippe Ariés'a, jak i późniejsza *The history of Childhood* pod redakcją L. de Mause, propagującego „psychogenetyczną teorię historii”, są przykładem wykorzystywania tego rodzaju założeń w praktyce. Główną tezę *The history of Childhood* jest, iż relacje pomiędzy rodzicami i dziećmi miały zasadniczy wpływ na strukturę psychiczną pokoleń, znacznie większy niż jakiegokolwiek inne sfery uwarunkowań historycznych⁸.

Problematyką wychowania w rodzinie z punktu widzenia historyków psychologizujących zajmowali się także E. H. Erikson i J. H. Plumb⁹. Prace omawiające zagadnienia wychowania w rodzinie są przeważnie kontrowersyjne, a ich jakość bardzo różna. Jak stwierdza Joan Simon, tylko nieliczne z tych badań dorównują jakością wspomnianej książce Philippe Ariés'a. Historycy zajmujący się tą problematyką natrafiają na poważne trudności, zarówno jeśli chodzi o samą bazę źródłową, jak i interpretację materiałów¹⁰.

Mimo tych trudności zagadnienia wychowania w rodzinie stają się

⁶ P. Ariés, *L'enfant et la vie famille sous l'Ancien Régime*, Paris 1960, tłumaczenie angielskie: P. Ariés, *Centuries of Childhood*, Cape 1962.

⁷ B. Simon, *Research in the history of education*, [w:] *Research perspectives in education*, edited by W. Taylor, London 1973, s. 135; J. Simon, *The history of education in Past and Present*, „Oxford Review of Education”, 1977, t. III, nr 1, s. 80—81.

⁸ *The history of childhood. The evolution of parent-child relationships as a factor in history*, edited by L. de Mause, New York 1975.

⁹ E. H. Erikson, *Identity: youth and crisis*, London 1968; J. H. Plumb, *The new world of children in eighteenth century England*, „Past and Present”, 1975, nr 67, s. 64—95.

¹⁰ J. Simon, *op. cit.*, s. 82.

coraz częściej przedmiotem badań. Szczególnie widoczne jest to w historiografii amerykańskiej. Na uwagę zasługują tu prace Johna Demosa i Richarda Storra¹¹. Interesujące efekty uzyskuje także Daniel Calhoun badający wpływ środowisk miejskich na wychowanie młodzieży¹².

Teorie psychoanalizy nadal bardzo popularne w Stanach Zjednoczonych znajdują swoje odbicie także w pracach historyków wychowania, takich jak Barbara Finkelstein, Charles Strickland, N. Ray Hiner czy Sol Cohen¹³.

Współczesna psychohistoria wychowania szeroko nawiązuje do pedagogiki naturalistyczno-liberalnej, głównie do jej kierunku terapeutycznego, w nim zaś do systemu psychoanalizy Zygmunta Freuda, a przede wszystkim do neopsychoanalizy. Wartość teorii psychoanalitycznych jest wciąż negowana nie tylko przez historyków, ale także przez psychologów. Psychoanaliza nigdy nie została uznana za naukę mimo jej niewątpliwych osiągnięć terapeutycznych. Współczesne próby łączenia psychologii behawioralnej i teorii neopsychoanalitycznych nie dają zadowalających rezultatów. W odniesieniu do historii z jej specyficznym warsztatem badawczym stosowanie tych kontrowersyjnych teorii nie tylko nie otwiera nowych horyzontów badawczych, ale sprowadza naukę na tory pseudonaukowe. Jest oczywiste, jak stwierdza John Barzun, że wykorzystywanie psychoanalitycznej teorii osobowości w badaniu źródeł o charakterze biograficznym pozwala odpowiedzieć na pytania, które dotychczas nie mogły być postawione, trudno jednak oczekiwać, że rezultaty, jakie otrzymamy stosując tą teorię, będą słuszne skoro sama teoria pozostawia wiele do życzenia¹⁴. Podobne stanowisko jak John Barzun w stosunku do historii psychologizującej, a szczególnie jej nurtu nawiązującego do psychoanalizy, zajmuje wielu amerykańskich i brytyjskich historyków wychowania, w tym cytowani już William Brickmann i Brian Simon.

Obok psychohistorii zajmującej się (posługując się materiałami biograficznymi) poszczególnymi jednostkami coraz częściej pojawiają się, głównie w Stanach Zjednoczonych, studia szeroko wykorzystujące elektroniczne techniki obliczeniowe. W obecnej terminologii amerykańskiej jest to tzw. *quantitative history* (historia „ilościowa” lub statystyczna). Zajmuje się ona opisem wzajemnych relacji grup i klas społecznych, ich

¹¹ J. Demos, *A little commonwealth: family life in Plymouth Colony*, New York 1970; R. Storr, *The history of education: some impressions*, „Harvard Educational Review”, 1961, nr 31, s. 123—135.

¹² D. Calhoun, *The city as a teacher: historical problems*, „History of Education Quarterly”, 1969, nr 9, s. 312—325.

¹³ G. J. Clifford, *History as experience: the uses of personal history documents in the history of education*, „History of Education”, 1978, t. VII, nr 3, s. 183.

¹⁴ F. E. Manuel, *The use and abuse of psychology in history*, „Daedalus”, 1971, seria C, s. 187—213; J. Barzun, *History: the muse and her doctors*, „American Historical Review”, 1972, t. LXXVII, s. 36—64.

rolą w strukturze społeczeństwa na przestrzeni wieków. Są to często małe grupy wyróżnione ze względu na wykonywany zawód, jak rzemieślnicy, nauczyciele, lekarze, studenci. Mogą to być także większe grupy czy klasy, określone przez przynależność społeczną, płeć, czas lub miejsce, dla przykładu klasa robotnicza, drobni właściciele, mieszkańcy dużych ośrodków miejskich itd., itp.¹⁵

Główną przyczyną wzrostu znaczenia tego rodzaju badań jest ogromny postęp komputerowej techniki obliczeniowej. Studia statystyczne w historii prowadzone metodami konwencjonalnymi były zawsze ograniczone. Przy badaniu klas społecznych było wręcz niemożliwe, aby indywidualny historyk mógł wyodrębnić i scharakteryzować wewnętrzne relacje, a także zewnętrzne uwarunkowania w szerszej strukturze społecznej, wielotysięcznych grup podlegających analizie. Zastosowanie maszyn matematycznych otworzyło tu zupełnie nowe perspektywy.

Badania te zapoczątkowane przez angielską The Cambridge Group for the History of Population and Social Structure oraz historyków amerykańskich, jak Stephan Thernstrom, nie są jeszcze zbyt liczne¹⁶. Naczelnym dążeniem tego rodzaju studiów jest poznanie i zrozumienie życia i czasów przeciętnych ludzi. Historycy wychodzą z założenia, że wybitne jednostki, wszelkiego rodzaju elity intelektualne, polityczne, gospodarcze są aż w nadmiarze omawiane w historiografii. Życie i obyczaje większych grup, warstw czy klas społecznych były natomiast do tej pory ignorowane lub uznawane za nie nadające się do studiów ze względu na brak bazy źródłowej. Główną przeszkodą były jednak trudności techniczne. Wykorzystanie elektronicznych maszyn matematycznych pozwala poznać głębiej historyczne procesy, jakie zachodziły w strukturze społecznej pokoleń pod wpływem różnorodnych czynników o charakterze politycznym, gospodarczym, demograficznym itp. Jak stwierdził Theodore Blegen, historii nie tworzą wybitne jednostki, prawdziwymi twórcami historii są zwykli ludzie¹⁷. Nie wdając się w dyskusję z tą tezą należy przyznać, że historia statystyczna otwiera nowe szerokie możliwości badawcze szczególnie w dziedzinie historii społeczeństwa. W amerykańskiej i brytyjskiej historiografii oświatowej stosowanie elektronicznych technik obliczeniowych w pracy nad źródłami znajduje się dopiero we wstępnej fazie¹⁸.

Historycy wychowania zarówno w Stanach Zjednoczonych, jak i w Wielkiej Brytanii dążą do rozszerzenia pola badań. Odkrycie nowych

¹⁵ G. J. Clifford, *op. cit.*, s. 184.

¹⁶ W. O. Aydelotte, A. O. Bogue, R. W. Fogel, *The dimensions of quantitative research in history*, Princeton, New York 1972.

¹⁷ T. C. Blegen, *Grass roots history*, Minneapolis 1947, s. 7.

¹⁸ D. Cressy, *Education and literacy in London and East Anglia, 1580—1700*, nie opublikowana dysertacja doktorska, Cambridge University, 1972; oraz E. T. May, *The pursuit of domestic perfection: marriage and divorce in Los Angeles, 1890—1920*, nie opublikowana praca doktorska, University of California, Los Angeles 1975.

dokumentów i materiałów nie jest dzisiaj zjawiskiem częstym, w związku z tym większy nacisk kładzie się na nowe ujęcia metodologiczne i problemowe. We współczesnej historiografii szczególnie uwidacznia się tendencja do łączenia różnych dyscyplin naukowych, przede wszystkim pod kątem wzajemnego wykorzystywania ich metodologii. Historycy oświaty korzystają głównie ze zdobyczy nauk społecznych. Na uwagę zasługują tu prace Jona Teaforda, który opierając się na metodach demograficznych przeprowadził analizę przemian, jakie następowały w purytańskim wychowaniu, Alberta Fishlowa nawiązującego do ekonomii, Charlesa Bidwella korzystającego z warsztatu socjologicznego czy Michaela Katza i Davida Tyacka obficie czerpiących z metodologii nauk politycznych¹⁹.

Bernard Bailin, cytowany już amerykański historyk wychowania, uważa, że badania w dziedzinie historii oświaty powinny znacznie szerzej wykorzystywać doświadczenia nauk społecznych. Dobrym przykładem tego rodzaju relacji, stwierdza Bailin, jest historia instytucjonalna²⁰. Trudno w pełni zgodzić się z tą tezą, gdyż zarówno w amerykańskiej, jak i brytyjskiej historiografii zagadnienie wykorzystywania warsztatu badawczego nauk społecznych jest wciąż dyskutowane²¹. Niemniej spory metodologiczne pozostają w tyle za praktyką, świadczyć o tym może duża ilość prac, które opierają się lub nawiązują do metod badawczych stosowanych w naukach społecznych. Nowsze tendencje w dziedzinie historii wychowania nie są więc pozbawione pułapek. Zarówno nauki społeczne, jak i nauki behawioralne ze swoimi pojęciami: stanu niepokoju, kryzysu tożsamości, klas społecznych, motywacji, socjalizacji, chociaż wydają się pomocne przy próbach nowych interpretacji, powinny być wykorzystywane z dystansem i ostrożnie, ponieważ mogą tylko utrudnić pełne zrozumienie procesów historycznych²². Poszerzenie zakresu historii wychowania przez jej związki z psychologią, socjologią i innymi naukami może doprowadzić do błędnych uogólnień. Badania te, szczególnie korzystające z terminologii i technik socjologicznych, otwierają nowe perspektywy, ale także dążą w kierunku absolut-

¹⁹ J. Teaford, *The transformation of Massachusetts education 1670—1780*, „History of Education Quarterly”, 1970, nr 10, s. 287—307; A. Fishlow, *The American common school revival: fact or fancy*, [w:] *Industrialisation in two systems*, edited by H. Rosovsky, New York 1966, s. 40—67; Ch. Bidwell, *A sociological study of local patterns of school control and moral education in Massachusetts and New York, 1837—1840*, „History of Education Quarterly”, 1966, nr 6, s. 50—91; M. B. Katz, *The emergence of bureaucracy in urban education: the Boston Case 1850—1884*, „History of Education Quarterly”, 1968, nr 8, s. 319—357; D. B. Tyack, *Bureaucracy and the common school: the exempel of Portland, Oregon 1851—1913*, „American Quarterly”, 1967, nr 19, s. 475—488.

²⁰ B. Bailin, *op. cit.*, s. 53.

²¹ B. Simon, *op. cit.*, s. 124—125.

²² E. N. Saveth, *The problem of American family history*, „American Quarterly”, 1968, nr 21, s. 311—329.

nej gloryfikacji społeczeństwa jako głównego przedmiotu zainteresowań. Laurence Veysey uważa, że takie pojęcie „społeczeństwa” powinno zostać wyeliminowane z myślenia historycznego, gdyż współczesne rozumienie społeczeństwa nie odpowiada jego pojmowaniu w przeszłości. Pozwoliłoby to znacznie głębiej i wyraźniej spojrzeć na niezliczoną ilość grup, facji czy jednostek, które w rzeczywistości formują materię każdego społeczeństwa na danym etapie jego historycznego rozwoju²³.

Dla historyków wychowania bardziej istotne jest obecnie poznanie przekonań i poglądów przeciętnych uczestników procesu edukacyjnego niż czołowych przedstawicieli myśli pedagogicznej. Jak zauważyła Maxine Greene, historia wychowania zajmowała się raczej teoretyczną stroną oświaty, bardziej idealistycznymi planami niż ich praktyczną realizacją²⁴. Wspólną tendencją w dzisiejszej historiografii, niezależnie od metod badawczych, jest zwrócenie uwagi na zachowania i świadomość jednostek i grup, czyli próba nowego spojrzenia na szkolnictwo, oświatę i wychowanie w ogóle²⁵. Inspiracją dla tych poszukiwań badawczych, szczególnie w Stanach Zjednoczonych, stała się twórczość, wspomnianego już niemieckiego filozofa, pedagoga i historyka Wilhelma Diltheya. Naczelnym zadaniem historii, w jego rozumieniu, było poznanie i wyjaśnienie natury zachowań ludzkich²⁶. Dilthey główny nacisk kładł na rolę autobiografii i biografii w historii. Uważał, że spojrzenie historyczne opiera się przede wszystkim na ludzkiej zdolności do introspekcji, badania samego siebie. Szczególna rola historii w filozofii kultury i pedagogice kultury Diltheya polegała na tym, że uważał on poznanie własnych dziejów i ich uwarunkowań historycznych za jedyną właściwą drogę do zrozumienia samego siebie. „Czym jest człowiek, o tym dowiaduje się on nie przez ślęczenie nad sobą, ani też przez psychologiczne eksperymenty, ale przez historię”²⁷. Naczelną zasługą Diltheya było odkrycie historycznej struktury życia psychicznego. Wszelkie doznania ludzkie są uzależnione nie tylko od psychobiologicznej natury człowieka, ale także od okresu historycznego, w jakim żyje²⁸. Poglądy Wilhelma Diltheya nie zostały zaakceptowane w całości, wpływy ich są jednak wyraźne, przede wszystkim w nurcie tzw. amerykańskiej nowej historii²⁹.

²³ L. R. Veysey, *Toward a new direction in educational history: prospect and retrospect*, „History of Education Quarterly”, 1969, nr 9, s. 343—358.

²⁴ M. Greene, *The subjective and the common: a perspective on the new history*, [w:] *Annual meeting of American Educational Research Association*, Minneapolis 1970, s. 12.

²⁵ J. R. Gillis, *Towards a social history of education*, „History of Education Quarterly”, 1977, nr 17, s. 92.

²⁶ W. Dilthey, *Pattern and meaning in history*, New York 1961, s. 87.

²⁷ W. Dilthey, *Gesammelte Schriften*, cz. V i VI: *Die geistige Welt. Einleitung in die Philosophie des Lebens*, Leipzig 1934, s. 180.

²⁸ G. J. Clifford, *op. cit.*, s. 185; L. Chmaj, *Prądy i kierunki w pedagogice XX wieku*, Warszawa 1962, s. 348.

²⁹ R. Hofstadter, *The progressive historians*, New York 1968; O. Handlin,

U schyłku lat sześćdziesiątych, dzięki wysiłkom tzw. Nowej Lewicy w naukach społecznych i historii w okresie walki o prawa obywatelskie, równouprawnienie rasowe, równouprawnienie mniejszości narodowych i kobiet, postępowe idee znalazły odzwierciedlenie także w amerykańskiej historiografii. Historycy wychowania zajęli się zagadnieniami, które były do tej pory traktowane pobieżnie lub zupełnie pomijane. Jednocześnie punkt ciężkości przesunął się z badań w dziedzinie historii instytucjonalnej na historię społeczeństwa. W 1971 r. ukazał się zbiór esejów pod nazwą *Anonymous Americans*. Autorzy, zajmujący się różnymi dyscyplinami historii, starali się ukazać takie rodzaje działalności człowieka, jak życie rodzinne, praca zawodowa. Omawiając problemy historii społeczeństwa amerykańskiego w XIX w. zwracali uwagę na znaczenie okresu dzieciństwa w kształtowaniu się świadomości narodowej i jedności kultury³⁰. Były to zagadnienia, którymi ani historia kultury, ani historia wychowania nie interesowały się do tej pory. Od chwili wydania książki „nowa historia” znalazła wielu zwolenników. W amerykańskiej i brytyjskiej historiografii oświatowej problematyka ta zajęła poczesne miejsce. Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ukazało się wiele prac dotyczących wychowania w rodzinie. W 1969 r. Pinchbeck i Hewitt opublikowali pierwszy tom *Children in English society* omawiający okres od początków dynastii Tudorów do XVIII w.³¹ Niedługo potem wydane zostały *The family life of Ralph Josselin* Alana Macfarlanea oraz *Family and household in the past* Petera Lasletta³².

Powstało także wiele studiów rozszerzających zakres zainteresowań badawczych historii wychowania. Laurence Cremin przedstawił pierwsze lata oświaty w Ameryce, okres doświadczeń kolonialnych (1607—1783)³³. P. W. Musgrave wydał historię społeczeństwa i wychowania w Anglii od 1800 r.³⁴ Pod redakcją R. Wilkinsona ukazało się studium omawiające kształcenie elit rządzących w Wielkiej Brytanii³⁵.

Mimo wyraźnego rozkwitu badań nad historią wychowania wciąż

M. Handlin, *The new history and the ethic factor in American life*, „Perspectives in American History”, 1970, nr 4, s. 5.

³⁰ *Anonymous Americans: explorations in nineteenth century social history*, edited by T. K. Hareven, New York 1971.

³¹ I. Pinchbeck, M. Hewitt, *Children in English society*, t. I: *From Tudor times to the eighteenth century*, Routledge and Kegan Paul, London 1969.

³² A. Macfarlane, *The family of Ralph Josselin: a seventeenth century clergyman. An essay in historical anthropology*, London 1970; P. Laslett, *Family and household in the past*, London 1971.

³³ L. Cremin, *American education. The colonial experience 1607—1783*, New York 1970.

³⁴ P. W. Musgrave, *Society and education in England since 1800*, Methuen 1969.

³⁵ *Governing elites: studies in training and selection*, edited by R. Wilkinson, Oxford University Press, Oxford 1969.

wiele problemów nie zostało opracowanych. Jest to szczególnie widoczne, jeśli chodzi o oświatę w Stanach Zjednoczonych. Jak stwierdza Sol Cohen, dla większości historyków wychowania amerykański Zachód wydaje się być nie zamieszkały. Ani Indianie, ani Amerykanie meksykańskiego pochodzenia nie są przedmiotem zainteresowań badawczych. Jednocześnie wielkie i posiadające już długą historię aglomeracje miejskie, jak Los Angeles, San Francisco czy Seattle, są zupełnie pomijane, tak jakby nie istniało zagadnienie szkolnictwa i oświaty mniejszości narodowych. Badania omawiające problemy kształcenia i wychowania ludności pochodzenia chińskiego i japońskiego, która zamieszkuje większe ośrodki miejskie wzdłuż zachodniego wybrzeża, są bardzo nieliczne. Żaden region Stanów Zjednoczonych nie został tak zaniedbany przez historyków wychowania, podkreśla Cohen, jak obszar na zachód od Gór Skalistych ³⁶.

Większość studiów amerykańskich wciąż koncentruje się na szkolnictwie publicznym. Bardzo niewiele natomiast wiadomo o oświacie tej części ludności, której reforma nie objęła, przede wszystkim o szkolnictwie prywatnym i wyznaniowym, które nadal funkcjonowało. Jak zauważył David Tyack, wczesny okres rozwoju amerykańskiej historii wychowania był rodzajem wersji „historii domowej”. Było to spojrzenie na szkoły i szkolnictwo od wewnątrz, ale widziane ze szczytów drabiny społecznej, podczas gdy oświata powszechna, sugeruje Tyack, powinna być studiowana od dołu, od najniższych warstw społeczeństwa, które obejmuje ³⁷. W tego rodzaju ujęciu mogłoby być interesujące poznanie nadziei, jakie wiązali czarni Amerykanie z możliwością uczęszczania do szkoły czy oświatą w ogóle. Tyack, Toppin, a także Rudwick i Meier wykazali, że nie jest to wcale sprawa prosta, istotne znaczenie miały tu relacje, a nawet walka pomiędzy czarnymi społecznościami i różnymi klasami społecznymi ³⁸.

W amerykańskiej i brytyjskiej historii wychowania istnieje obecnie tendencja do badania tzw. długich okresów: ery społeczeństwa preindustrialnego lub tradycyjnego i ery nowoczesnego społeczeństwa wysoko uprzemysłowionego, z charakterystyczną dlań rewolucją demograficzną i rozwojem nowych struktur społecznych. Koncepcja ta powoduje wiele błędnych interpretacji, utrudnia pełne zrozumienie procesów historycznych w ich wzajemnym uwarunkowaniu ³⁹. Podstawowym nieporozumie-

³⁶ S. Cohen, *New perspectives in the history of American education 1960—1970*, „History of Education”, 1973, t. II, nr 1, s. 87.

³⁷ D. B. Tyack, *New perspectives on the history of American education*, [w:] *The state of American history*, edited by J. Bass, Chicago 1970, s. 23.

³⁸ D. K. Cohen, *Education and race: research needs and opportunities*, „History of Education Quarterly”, 1969, nr 9, s. 281—286.

³⁹ B. Simon, *op. cit.*, s. 135.

niem jest traktowanie okresu preindustrialnego jako jednolitej całości. Stosowanie podziału na okres pre- i postindustrialny upraszcza pojmowanie historii. Z tendencją do badania „długich okresów” wiąże się zagadnienie wykorzystania warsztatu socjologicznego w naukach historycznych. Jak stwierdza Brian Simon, wielu historyków wychowania w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii stosuje metody badawcze właściwe dla socjologii, nie zdając sobie sprawy z niebezpieczeństw, jakie się z tym wiążą. W wypadku historii najnowszej techniki socjologiczne niewątpliwie mogą być pomocne w badaniach, ale stosowanie ich w stosunku do okresów poprzedzających rewolucję przemysłową wydaje się problematyczne⁴⁰. Przykładem może być tu praca Davida Warda omawiająca szkolnictwo publiczne w Wielkiej Brytanii i jego związki z rozwojem przemysłu po roku 1870⁴¹. Jest to książka o bogatym materiale faktograficznym. Autor szczegółowo analizując badany problem nie ustrzegł się jednak od zbyt dużych uproszczeń. Postulowana przez Warda teza, że angielskie *public schools* u schyłku XIX w. były kontrolowane wyłącznie przez arystokrację budzi wiele zastrzeżeń. W opinii Briana Simona podstawową pomyłką autora jest niedostrzeżenie wzrastającej roli burżuazji, która subwencjonowała *public schools* i której dzieci w końcu XIX w. coraz liczniej uczęszczały do tych szkół⁴². Stosowanie terminologii socjologicznej w interpretacji dziewiętnastowiecznych ustaw dotyczących szkolnictwa i oświaty w Anglii powoduje wiele błędów. Interesujące omówienie możliwości zastosowań technik socjologicznych w historii znaleźć można w artykule Richarda Szretera *History and the sociological perspective in educational studies*⁴³.

W początkowym okresie badania w dziedzinie historii wychowania w Wielkiej Brytanii korzystały w poważnym stopniu ze studiów niemieckich, przede wszystkim pod względem sposobu ujmowania problematyki. Były to prace zajmujące się głównie historią myśli pedagogicznej. Następnym etapem były badania struktury systemów oświatowych i poszczególnych instytucji, w mniejszym zaś stopniu samej praktyki oświatowej. Obecnie, stwierdza Brian Simon, w angielskiej historiografii dominuje tendencja do zajmowania się całym procesem wychowania. Tak szerokie ujęcie zakresu zainteresowań badawczych może spowodować znaczne trudności. W opinii Briana Simona powinno to jednak zapobiec dążności do regresu oraz zbliżyć historię wychowania do praktyki

⁴⁰ *Ibidem*, s. 138—139.

⁴¹ D. Ward, *The public school and industry in Britain after 1870*, „Journal of Contemporary History”, 1967, t. II.

⁴² B. Simon, *op. cit.*, s. 139.

⁴³ R. Szreter, *History and sociological perspective in educational studies*, „University of Birmingham Historical Journal”, 1969, t. XII, nr 1.

oświatowej⁴⁴. Wiele problemów, które swój początek miały u schyłku XIX stulecia, pozostaje nadal nie opracowanych. Dysproporcja ta w angielskiej historiografii oświatowej jest szczególnie widoczna, gdy uświadomimy sobie ogromny wzrost znaczenia oświaty i wychowania w obecnej dobie, w okresie rosnącego zapotrzebowania na wysoko wyspecjalizowane kadry dla przemysłu i nauki⁴⁵. Historia wychowania, w ujęciu angielskich historyków oświaty, powinna zajmować się wszystkimi zagadnieniami, które mają wpływ na proces wychowania. Jeżeli wydaje się to zadaniem niemożliwym do zrealizowania, postulat ten łatwo uprościć, stwierdzając, że uczeń jest poddany tego rodzaju wpływom, i ustalenie ich zakresu oraz ograniczeń jest przedmiotem zainteresowań badawczych historii wychowania⁴⁶.

We współczesnej amerykańskiej i brytyjskiej historiografii oświatowej można więc wyróżnić szereg wspólnych tendencji. Pierwszym charakterystycznym zjawiskiem jest szerokie ujmowanie definicji historii wychowania. Rozległość zakresu zainteresowań badawczych historii oświaty, od początków ludzkiej działalności na ziemi na wszystkich obszarach geograficznych, sprawia, że wymagania w stosunku do osób zajmujących się tą dziedziną są bardzo wysokie. W zakres problematyki historii wychowania w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii weszło szereg nowych zagadnień, między innymi wspomniane już wychowanie w rodzinie, okres dzieciństwa, wpływ środowiska na wychowanie młodzieży itd., itd. Badania koncentrują się na całym procesie wychowania, nie tylko na historii szkolnictwa, instytucji oświatowych czy myśli pedagogicznej. Szczególną cechą obecnych poszukiwań badawczych są próby stosowania nowych metodologii, a więc nawiązywanie do nauk społecznych, przede wszystkim zaś do psychologii i socjologii. Próby te, nie zawsze udane, jak w przypadku historii statystycznej (*quantitative history*), powodują, że powstaje wiele prac co najmniej kontrowersyjnych pod względem stosowanych metodologii. Współczesne tendencje w amerykańskiej i brytyjskiej historiografii oświatowej szeroko nawiązują do historii kultury, pedagogiki kultury, historii społeczeństwa i pedagogiki socjologicznej. Duży wpływ na poszukiwania badawcze ma historia nauki, a także popularna od początku lat sześćdziesiątych w Ameryce historia idei⁴⁷. Niedostateczną wagę przykładają się nie tylko do historii literatury, sztuki, językoznawstwa, ale również historii medycyny, a szczególnie pediatrii⁴⁸.

⁴⁴ B. Simon, *op. cit.*, s. 147.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 125.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 128.

⁴⁷ A. O. Lovejoy, *Essays in the history of ideas*, New York 1960.

⁴⁸ B. Simon, *op. cit.*, s. 143.

LESZEK ZASZTOWT

CONTEMPORARY PROBLEMS OF AMERICAN AND BRITISH EDUCATION HISTORIOGRAPHY

Summary

Growing interest in the history of culture and societies led to a considerable development in studies of education history. At the basis of present-day tendencies in American and British historiography of education lie sociological pedagogics, above all, the continuation of John Dewey's ideas; further, cultural pedagogics including Wilhelm Dilthey's philosophy of culture. Several new problems were embraced by the history of education in the United States and Great Britain, such as: education in family, childhood, environmental education, various forms of extra-school education. Studies centre on the entire process of upbringing, not only the history of schooling, educational institutions or pedagogical thought. A particular trait in present-day researches are attempts at applying new methods — i.e., links with social sciences, primarily with psychology and sociology. These endeavours have not always been successful, as was the case of quantitative history involving the use of electronic calculation techniques in historical studies. This was why there emerged many controversial works in respect to applied methods. An example was the basing on psychoanalytical personality theories at the interpretation of sources of a biographical character or the use of modern sociological terminology in studies of society history, the school-society relations in regard to times preceding the industrial revolution.

Despite the considerable progress in researches, many problems have not yet been settled. American sociology, almost completely disregarding problems of the education of national minorities including Indians, Americans of Mexican descent or Negroes; the region of the Western Coast has been relatively insufficiently elaborated as regards both the history of schooling and education in general. Doubtlessly positive features in American and British historiography have been references to the history of science and ideas.

Translated by J. Rudzki

ЛЕШЕК ЗАШТОВТ

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ АМЕРИКАНСКОЙ И АНГЛИЙСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ПРОСВЕЩЕНИЯ

Содержание

Развитие интереса к истории культуры, а также к истории общества, вызвало значительное расширение проблематики исследований в области воспитания. У основ современных тенденций в американской и английской историографии просвещения лежит социологическая педагогика, прежде всего продолжение мысли Джона Дьюи (J. Dewey), а также педагогика культуры, между прочим философия культуры Вильгельма Дильтея (W. Dilthey). В рамки проблематики истории воспитания в Соединенных Штатах и Великобритании вошел целый ряд новых вопросов как: воспитание в семье, период детства, воспитание в окружающей среде, различные формы внешкольного обучения. Исследования концентрируются на целом процессе воспитания, а не только на истории систем народного просвещения,

просветительных учреждений, или педагогической мысли. Отличительной чертой современных исследовательских поисков являются попытки применения новых методологий, то есть обращение к общественным наукам, прежде всего к психологии и социологии. Попытки эти, не всегда удачные, как в случае „quantitative history” использующей электронную вычислительную технику в исторических исследованиях, влияют на то, что появляется много работ вызывающих по меньшей мере разногласия в отношении применяемых методологий. Примером в данном случае может послужить обращение к психоаналитической теории формирования личности, при интерпретации источников биографического характера, или же применение современной социологической терминологии в исследованиях истории общества, отношений школа — общественность, относительно периодов предшествовавших промышленной революции.

Несмотря на огромное продвижение исследований много вопросов до сих пор осталось не изученных. В американской историографии почти полностью обойден вопрос систем образования для национальных меньшинств, а также индейцев, американцев мексиканского происхождения и негров; одновременно район Тихоокеанского побережья сравнительно слабо изучен, причем это равным образом относится к истории системы народного образования, как и просвещения вообще. Безусловно положительной чертой американской и английской историографии является ее обращение к истории науки и истории идеи.

Перевела К. Клёша